

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՄԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՀԱՆՋԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

(գիտագործնական միջազգային գիտաժողով)
Կիպրոս-Նիկոսիա
18-19 ապրիլի 2008թ.

ԳԻՏԱԿԱՆ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ-2009

INTERNATIONAL ORGANIZING COMMITTEE FOR THE PREPARATION
OF THE WESTERN ARMENIAN NATIONAL CONGRESS

THE PROBLEMS
OF WESTERN ARMENIAN'S CLAIMS

COLLECTION OF CONFERENCE PAPERS

YEREVAN - 2009

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ КОМИТЕТ
ПО ПОДГОТОВКЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СЪЕЗДА ЗАПАДНЫХ АРМЯН

ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ
ПРАВОВЫЕ ТРЕБОВАНИЯ
ЗАПАДНОГО АРМЯНСТВА

СБОРНИК НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

ЕРЕВАН – 2009

**ՌՈՒԲԵՆ
ՍԱՖՐԱՍՅԱՆ**

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ
ՊԱՅՔԱՐԸ ՀԱՅՈՑ
ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՃԱՆԱԶՍԱՆ ՈՒ
ԴԱՏԱՊԱՐՏՄԱՆ ԴԵՍ
ՆԵՐԿԱ ՓՈԽՈՒՄ
ՆՈՐ ՄԻՏՈՒՄ**

Հայոց պահանջատիրության դեմ պայքարը տասնամյակներ շարունակ եղել և մնում է Թուրքիայի Հանրապետության կառավարող շրջանների կարևոր խնդիրներից մեկը՝ Հայկական հարցում պետական քաղաքականության մաս կազմելով: Այն ունեցել է մի շարք փուլեր ու նպատակներ, տարվել է տարբեր ուղղություններով և ձևերով, օգտագործվել են բազմաթիվ միջոցներ ու հնարքներ:

Ցավոք, հայրենական պատմաքաղաքագիտական միտքը դժկամորեն է անդրադարձել այդ խնդիրների համակողմանի ուսումնասիրմանը՝ հիմնականում սահմանափակվելով պատմագիտության ոլորտում թուրք հեղինակների կողմից տասնամյակների ընթացքում Հայոց ցեղասպանության փաստը մերժելու ապարդյուն ջանքերին հակադարձելով: Հայոց պահանջատիրության դեմ թուրքական քաղաքականության այլ միտումների, ինչպես նաև դրա բուն նպատակների և հիմնական տեսադրույթների համակող-

մանի ուսումնասիրությունն սպասում է իր հետազոտողներին: Անհրաժեշտ է նաև ընդգծել, որ նման ուսումնասիրությունների իրականացմանը խոչընդոտում է համապատասխան փաստավաճեռագրական և աղբյուրագիտական նյութի հասկանալի պատճառներով սակավաթիվ ու դժվարհասանելի լինելը:

Հայոց պահանջատիրության նկատմամբ Թուրքիայի քաղաքականության կարևոր ուղղություններից մեկը Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման դեմ պայքարն է: Անդրադառնանք վերջին տարիներին այդ քաղաքականության մեջ ի հայտ եկած մի նոր միտումի քննությանը, որը պայմանականորեն անվանել ենք «միջազգային-իրավական»: Թուրքական քաղաքականության շրջանակներում այն սկզբունքորեն նոր երևույթ է Հայոց պահանջատիրության դեմ: Նրա էությունը հետևյալն է. միջազգային իրավունքի հնարավորություններն օգտագործելով՝ փորձել «ապացուցել», որ Հայոց ցեղասպանությունը չի համապատասխանում Ցեղասպանության մասին ՄԱԿ-ի 1948թ. կոնվենցիայի ընդունած ցեղասպանության չափորոշիչներին և այդպիսով կասեցնել նրա միջազգային ճանաչման գործընթացը: Այս մոտեցման նորությունն այն է, որ մի կողմից փորձ է արվում Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման դեմ գործունեությունը պատմագիտական քննարկումների ու քաղաքական պայքարի հարթությունից տեղափոխել միջազգային իրավունքի ոլորտ, իսկ մյուս կողմից՝ հրաժարվել պասիվ-սպասողական դիրքորոշումից, որը ենթադրում է հայկական կողմի նախաձեռնություններին հակազդեցություն, և անցում «հարձակողական» գործողությունների: Հաշվի առնելով այն, որ հայկական կողմը նույնպես որոշակի նախապատրաստական քայլեր է ձեռնարկում հարցը միջազգային իրավական ատյաններ տեղափոխելու ուղղությամբ, վերը նշված թուրքական նոր մոտեցման առանձնահատկությունների բացահայտումը, բացի զուտ ճանաչողական հետաքրքրությունից, ունի կարևոր գործնական նշանակություն: Ընդգծենք նաև,

որ նպատակ չենք հետապնդում քննական վերլուծության ենթարկելու թուրքական առկա մոտեցումները, քանզի դա մեր միջազգային իրավագետների խնդիրն է: Մեր նպատակն է նրանց ուշադրությունը հրավիրել խնդրի գոյության և նրա որոշ առանձնահատկությունների վրա:

2000թ. աշնանը և 2001թ. ծնունդը Թուրքիայի ռազմաքաղաքական վերնախավը, թերևս, առաջին անգամ քննարկեց պայքարի միջազգային-իրավական մեթոդներին դիմելու հնարավորությունները: Այդ շրջանում ԱՄՆ-ում ու Ֆրանսիայում աննախադեպ թափ էր ստացել Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը, ինչի արդյունքում այդ կարևոր դաշնակից երկրների հետ Թուրքիայի միջպետական հարաբերությունները վտանգվել էին: Այս պայմաններում էր, որ Բյուլենթ Էջևիթի ղեկավարած կոալիցիոն կառավարությունը «հայերի պնդումների» դեմ պայքարի միջոցների քննարկում նախաձեռնեց երկրի կառավարման համակարգի կարևորագույն օղակի՝ Ազգային անվտանգության խորհրդի (ԱԱԽ) մի շարք նիստերում: Առաջին քննարկումը տեղի ունեցավ 2000թ. սեպտեմբերի 29-ին: Համաձայն պաշտոնական հաղորդագրության ԱԱԽ-ի այդ նիստի ժամանակ «ցավով են ընդունվել, այսպես կոչված, Հայոց ցեղասպանության մասին պնդումների հետ առնչվող զարգացումները», և որոշվել է դրանց դեմ «փուլ առ փուլ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել»:¹ Որոշ լրագրեր ճշտեցին, որ կախված դեպքերի զարգացումից, այդ միջոցները կարող են լինել ավելի «ներգործուն»:² Նմանատիպ խնդիրներ քննարկվեցին նաև ԱԱԽ-ի 2000թ. հոկտեմբերի 27-ի և 2001թ. հունվարի 22-ի նիստերում: Մասնավորապես, հոկտեմբերի 27-ի նիստի ընթացքում արտաքին գործերի նախարար Իսմայիլ Ջեմը ներկայացրել էր գործողությունների ծրագիր, որը ենթադրում էր դիվանագիտական, քաղաքական ու գիտական բնույթի գործողությունների իրականացում:³ Հետաքրքրական է, որ պաշտոնաթող դիվանագետ Գյունդյուզ Աքթանը, որը Թուրքիայում համարվում է

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ պայքարի «միջազգային-իրավական» ուղղության «հոգևոր հայրը», ԱԱԽ-ի հոկտեմբերի 27-ի նիստի հաջորդ օրը հանդես եկավ հողվածով, որտեղ առաջին անգամ կոչ արեց Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դեմ պայքարում հենվել միջազգային իրավական փաստաթղթերի, մասնավորապես, Ցեղասպանության մասին ՄԱԿ-ի 1948թ. կոնվենցիայի վրա:⁴ Արդեն հաջորդ տարի՝ 2001թ., նրա հեղինակությամբ լույս տեսավ «Հայկական հարցը և միջազգային իրավունքը» հողվածը: Հողվածում փորձ էր արվում «հիմնավորել», որ 1915թ. իրադարձությունները միջազգային իրավունքի տեսակետից ցեղասպանություն չեն, քանի որ դրանց նկատմամբ չի կարելի կիրառել Ցեղասպանության մասին ՄԱԿ-ի 1948թ. կոնվենցիայի՝ ցեղասպանությունը որպես հանցագործություն որակող դրույթները:⁵ 2002թ. Գ. Աքթանն սկսեց համապատասխան հայտարարություններով հանդես գալ մամուլում:⁶

Ի կատարումն ԱԱԽ-ի այդ որոշումների, 2001թ. մայիսին երկրի վարչապետի կարգադրությամբ ստեղծվեց հատուկ մարմին, որի վրա դրվեց Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի դեմ մղվող պայքարը ղեկավարելու ու համակարգելու խնդիրը:⁷ Այն անվանվեց «Ցեղասպանության վերաբերյալ անհիմն պնդումների դեմ պայքարը համակարգող խորհուրդ» (ՑՎԱՊԴՊՀԽ): Դրա նախագահ նշանակվեց փոխվարչապետը,⁸ իսկ կազմի մեջ ներգրավվեցին տարբեր պետական գերատեսչությունների բարձրաստիճան ներկայացուցիչներ: Նրանց թվում էր նաև արդարադատության առաջին փոխնախարարը: ՑՎԱՊԴՊՀԽ-ի առաջին նիստը, ի թիվս աշխատանքային այլ խմբերի, որոշեց ստեղծել իրավական հարցերի ուսումնասիրման աշխատանքային խումբ, որի վրա դրվեց ցեղասպանության հետ առնչվող իրավական, այդ թվում՝ միջազգային-իրավական խնդիրների մանրակրկիտ հետազոտման պարտականությունը:⁹ Այդ խմբի գործունեությունը ղեկավարում էր արդարադատության նախարարության ներկայացուցիչը:

Տարիներ շարունակ ՑՎԱՊԴՊՅԻՒ-ի և նրա ստեղծած աշխատանքային խմբերի գործունեությունը հիմնականում ընթանում էր փակ դռների հետևում, որի պատճառով հնարավոր չէ պարզաբանել, թե իրավական բնույթի ինչ խնդիրներ էին գտնվում նրա քննարկումների կենտրոնում:¹⁰ 2006թ. նոյեմբերին այն ժամանակվա արտաքին գործերի նախարար և փոխվարչապետ Ա. Գյուլը, որն ի պաշտոնե գլխավորում էր ՑՎԱՊԴՊՅԻՒ-ը, հանդես եկավ հայտարարություններով: Դրանք փաստեցին, որ «մանրակրկիտ» աշխատանք է կատարվել «Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ անհիմն պնդումների հարցը» միջազգային ատյաններ տեղափոխելու հնարավորությունների ուսումնասիրման ուղղությամբ:¹¹ Ելույթ ունենալով խորհրդարանում՝ նա նշեց, որ այդ աշխատանքների մեջ ներգրավված են պաշտոնաթող դիվանագետներ, ինչպես նաև թուրք և օտարազգի վստահելի իրավագետներ:¹² Նշվեց նաև, որ Թուրքիայի՝ այդ նոր մոտեցման որդեգրումը դրական են գնահատում նաև մի շարք այլ պետություններ:¹³

Ա. Գյուլի հայտարարությունը գոհունակությամբ ընդունեցին մի շարք քաղաքական ուժեր և առանձին գործիչներ: Երկրի հիմնական ընդդիմադիր ուժը՝ Ժողովրդահանրապետական կուսակցությունը, նույնիսկ պնդեց, թե այդ գաղափարի իրական հեղինակն ինքն է:¹⁴ Իսկ Գյունդյուզ Աքթանը Գյուլի հայտարարությունը որակեց որպես «չափազանց քաջ»:¹⁵

Հարցը քննվեց ՑՎԱՊԴՊՅԻՒ-ի հերթական նիստում, որը տեղի ունեցավ 2006թ. դեկտեմբերի 26-ին՝ Ա. Գյուլի նախագահությամբ: Քննարկվեց երեք տարբերակ. դիմել կամ Եվրոպայի մարդու իրավունքների դատարան՝ Հայոց ցեղասպանության մասին Ֆրանսիայի խորհրդարանի հայտնի որոշումը բողոքարկելու նպատակով, կամ Հաագայի արդարադատության ատյանին, կամ էլ՝ Հաագայի միջազգային իրավարար մշտական ատյանին: Նախապատվությունը տրվեց վերջին տարբերակին, սակայն նախքան այդ մասին վերջնական որոշում ընդունելը, նախընտրելի համարվեց դի-

մել թուրք և օտարազգի իրավագետների խորհրդատվությամբ:¹⁶ Այն մասին, թե այդ խնդրի վերաբերյալ կայացվել է վերջնական որոշում, թե ոչ՝ հայտնի չէ:

Թուրքական մամուլի կցկտուր հաղորդումները հնարավորություն չեն տալիս ավելի հստակ պարզելու ՑՎԱՊԴՊՅԻՒ-ի ընդունած որոշումների մանրամասները: Ամեն դեպքում, հայտնի դարձած փաստերի հիման վրա, կարելի է եզրակացնել, որ Թուրքիայում կատարվել ու ընթանում է լուրջ նախապատրաստական աշխատանք՝ ուղղված Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հզոր գործընթացի կասեցմանը՝ այդ նպատակով դիմելով միջազգային-իրավական բնույթի քայլերի: Այս համագանքը մեզ պարտադրում է ոչ միայն համակողմանիորեն ուսումնասիրել Թուրքիայի պաշտոնական քաղաքականության այս նոր միտումը, այլև ձեռնարկել գործնական քայլեր՝ անհրաժեշտության դեպքում դրան համարժեք հակահարված տալու և մեր արդարացի իրավունքները միջազգային ատյաններում հաջողությամբ պաշտպանելու նպատակով: